

A tervezési folyamat bizonyos fázisában, általában vagy az elején vagy nem sokkal utána egy SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats = erössségek, gyengeségek, lehetőségek, fenyegetések), elemzés bonyolítható le. Ebbe is be kell vonni a személyzet nagy részét. A kollégák általában nagyon becsületesen ítélik meg gyengeségeiket, amelyeknek száma általában meghaladja az összes többit, és megrémülnek a fenyegetésektől; ugyanakkor lehet, hogy meglepődnek az erösségeiken, és felbátorodnak a lehetőségek láttán. Valójában minden fenyegetés potenciális lehetőséget jelent (és amit egyesek erösségnek látnak, mások gyengeségnek). A SWOT elemzések bemutatják a személyzetnek a valódi helyzetet és segítenek annak megítélésében. A tervezés nehéz feladat, de nagyon hasznos lehet. Semmi sem demoralizálóbb a személyzet számára, mint látni a fenyegetéseket és semmit nem tenni ellenük. Mihelyt a személyzet felfogja, hogy befolyásolhatja saját jövőjét, általában lelkesedéssel, sőt izgalommal vállalja a többi munkát. Mindenesetre a terv elkészítése során általában kiderül, hogy az eddig végzett munkát

jócskán lehet egyszerűsíteni, és van, amit egyáltalán el sem kell végezni.

Következtetés

Mint a dolgozat elején állítottam, az egyetemi és kutatóintézeti könyvtárak soha nem látott problémákkal és feszültségekkel kell, hogy szembenézzenek, mindennapi életüket és jövőjüket tekintve. Nem kell, hogy mindenre kiábrándultan vagy talán csüggedten reagáljanak; szükség van némi változásra mindenképpen, és amit a könyvtáraknak - azaz személyzetüknek - meg kell tanulniuk, az az, hogy hogyan kezeljék a változásokat. Néhány könyvtár megtanulja, hogy hogyan bírkózzon meg jól a változással, és néhány alapos újraértékelésre ragadta meg az alkalmat és ezáltal megújult célokat nyert. Ha a változás kezelése pozitív módon és lelkesedéssel történik, a siker esélye jóval nagyobb.

Ford. Pröhle Éva

A magyar könyvtár- és tájékoztatásügyről

CARPENTER, Julie

1. A jelenlegi helyzet

- A mai napig a magyar könyvtári és információs ellátást átfogó, a részletekbe menően pedáns jogszabályok irányítják, ideológiai

A szerző az *International Book Development Ltd* megbízásából egy átfogóbb, a teljes magyar könyvszektorra vonatkozó tanulmány keretében vizsgálta meg a könyvtári és információs ellátottságot hazánkban, s tett javaslatokat a legfontosabb teendőkre. Tanulmánya három részből áll: 1. a jelen helyzet leírása, 2. a könyvtári és információs ellátottság legfontosabb kérdései, 3. következtetések és javaslatok. Mivel mindig tanulságos számunkra, milyenek is látnak bennünket a külföldi szemével, s milyen tanácsokkal szolgálnak nekünk az elfogulatlan külső szemlélő helyzetéből, a jelentés erősen tömörített változatát olvasóink elé bocsátjuk. Míg az első két fejezetből – minthogy a magyar olvasó számára közzismert dolgokat tartalmaznak, – inkább csak a szerző értékelő-kritikai megjegyzéseit mazsolázzuk ki, s nem törekszünk a szerkezet és a teljes tartalom tükröztetésére, a harmadik fejezetet teljességében adjuk. (A szerk.)

célokat követve. A könyvtári fejlődésnek ez az erősen központosított és bürokratikus formája lassan szűnőben van, bár a mai helyzet és a szakmai körök állásfoglalásai jórészt még mindig e koncepció következményei.

- A könyvtári törvény által előírányzott infrastruktúra ugyan létrejött, de messze nem a

kívánt hatásfokkal működik. A központi, országos irányítást egyre inkább az intézményi, helyi önállóság váltja fel.

- A *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* (MKM) szakfelügyeleti szerepe aligha erősödik a jövőben. Kérdéses a többi minisztériumhoz való viszonya is a könyvtári ellátás irányítása tekintetében.
- A *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* (MKE) szerepe és funkciói sokban hasonlítanak az angol Könyvtári Egyesületéhez, bár a magyar könyvtári törvény szigorú előírásai miatt kis tere nyílt az MKM-től független manőverezésre és korlátozott mértékben tudta csak befolyásolni az országos könyvtárpolitikát.
- A MKM által kiadott szakmai irányelvek elfogadhatók egy hagyományos, teljes állami irányítottságú könyvtárügy esetében. Az irányelvek erős hangsúlyt helyeznek a nagy, állandóan növekvő állományokra. (A férőhely csak most kezd problémaként jelentkezni abban a könyvtárügyben, amelyben a zártpolcos kiszolgálási rendszer dominál a felsőoktatási könyvtárakban:)
- Az egyetemi és a főiskolai könyvtárosképző tanszékek évente meglehetősen kevés új hallgatót vesznek fel, – bár a könyvtári álláshelyek elkerülhetetlen csökkentésével (a nyilvános szektor újjászervezése és lekarcsúsítása következtében) ez a probléma veszt a súlyából.
- A könyvtári szakma elismertsége sok kívánnivalót hagy maga után.
- A vezető, országos információs szolgáltatásokkal szemben növekednek az igények és követelmények, ugyanakkor azonban az egyes szakterületek országos koordinációs központjai a túlélés nehézségeivel küzdenek.
- Sem az *Országos Széchényi Könyvtár* (OSZK), sem a hálózati központok nem vizsgálták meg a könyvtárközi kölcsönzés trendjeinek alakulását (kik mit kérnek, milyen az egyes kiadványok és témakörök keresettsége, mely könyvtárak milyen intenzitással vesznek részt kérőként és adóként a folyamatban, mi a teljesítés aránya stb.)
- A könyvtári automatizálásnak nincs hatékony, országos terve, amelyet minden kulcsfontosságú szektor egyaránt támogatna. Az sem világos, mennyiben segítik az OSZK által kidolgozott hosszú távú tervet az egyes

könyvtári adatbázisok összekapcsolására egy országos automatizált könyvtári hálózatban a katalogizálás, a bibliográfiai információ és a rendelés céljával az érintett könyvtárak, s vállalta-e a kormányzat annak megfelelő pénzügyi támogatását. Az egyes könyvtárak számítógépesítési törekvéseit is nagyban hátráltatja, hogy bizonytalan távlati finanszírozásuk.

- A magyar egyetemi könyvtárak mai állapota egy angol könyvtárost a hasonló angol intézmények 1970-es évekbeli helyzetére emlékezteti: főként a zárt raktárak, csökkenő beszerzési keretek, hátrányos megkülönböztetés a tanszékekkel szemben, konzervativizmus és tradicionalizmus, állományra és nem használatra orientáltság, a megőrző funkció túlhangsúlyozása.
- A régi könyvtári épületek fenntartása, ha egyáltalán jut rá pénz, igen költséges; általában magasak a könyvtárak működési kiadásai.
- Ha az egyetemi könyvtárak épületei kielégítőek is az állomány és a személyzet elhelyezése szempontjából, messze elmaradnak a követelményektől az olvasóhelyeket tekintve. Az egyetemi hallgatók számának várható emelkedése megfelelő építési program nélkül kritikus helyzetet teremt.
- Az egyetemi könyvtárak tényleges költségeit nehéz vagy lehetetlen megállapítani, mivel a könyvtár igazgatója csak a személyzeti és gyarapítási keretek fölött rendelkezik.
- A külföldi kiadványok árának emelkedése a hazai kiadványok drágulásával együtt lehetetlen helyzetbe hozta a könyvtárakat.
- Bár a munkabérek általában alacsonyak, a személyi kiadások aránya a költségvetésben meglepően magas, mivel a könyvtárak – angol partnereikhez viszonyítva – bőségesen el vannak látva személyzettel.
- Az egyetemi könyvtárak eddig nem kényszerültek arra, hogy hatékonysági vizsgálatokat folytassanak a ráfordítások és eredmények viszonyának megállapítására. A fenntartók hallgatólagosan tudomásul vették az átfogó állományépitési stratégiát, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy mindenkinek mindent nyújtson a könyvtár. S most a nem kielégítő finanszírozásra hivatkoznak a könyvtárak, ha ez a lehetetlen cél nem teljesíthető. A jövőben sok régi szakmai állás-

pontot felül kell vizsgálni, s a használók igényeiből kiindulva megállapítani a célokat. A ráfordítások és az output viszonyának elemzéséhez pedig megfelelő információkat kell gyűjteni, átalakítva a statisztikai adatszolgáltatás eddigi rendjét is.

- Az embernek az a benyomása, hogy az egyetemi könyvtárak gyűjteményre való orientáltságuk miatt előnyben részesítik a presztízs-beszerzéseket és a teljes bibliográfiai áttekintést biztosító apparátust a mindennapos hallgatói igények kielégítésével szemben.
- Az egyetemi könyvtárak helyzetét súlyosbítja, hogy kötelesek szolgáltatásaikat külső használónak is nyújtani. Valószínűleg hamarosan felül kell vizsgálniok árpolitikájukat, legalábbis az ipar és az üzleti élet vonatkozásában.
- Egészen napjainkig az általános és társadalomtudományi könyvtárak szinte válogatás nélkül szereztek be mindent, lévén állománygyarapítási filozófiájuk alapja az, hogy minél több a könyv, annál jobb a szolgáltatás. Az állománykivonási gyakorlatuk végletesen konzervatív. (Az egyik egyetemi könyvtár például csak állományának kevesebb mint egy százalékát vonja ki évente.) A hatékony selejtezést azonban megnehezíti, hogy nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok az állomány használatának elemzéséhez. Úgy látszik, hogy sok egyetemi könyvtár szükségtelenül őriz holt vagy kevésbé használt anyagot.
- A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* nem elég naprakész és nem képes arra, hogy CIP adatokat szolgáltatson, így kevésbé használható az állománygyarapításban.
- A könyvtárközi kölcsönzés jelenlegi volume alacsony, bár a költségvetések csökkenésével és az igények növekedésével várhatóan emelkedni fog. A nagy küldő könyvtárak, noha kötelezve vannak a kérések teljesítésére, nem kapnak támogatást központi forrásból kiadásaik fedezésére.
- Az egyetemi könyvtárak felső és középvetetői legfontosabb kötelezettsége, hogy el-sajátítsák az új menedzsment technikákat és az ennek megfelelő hozzáállást, valamint a teljesítmény mérésének és a ráfordítás-elemzés módszereit.

- Értésülések szerint a *Külkereskedelmi Főiskola Könyvtára* egyike a legjobban ellátott főiskolai könyvtáraknak. Ha ez tényleg így van, akkor az egyetemek és a főiskolák könyvtári és információs ellátásnak színvonalára ijesztően különbözik egymástól, s ez a különbség majdnem botrányos.
- Az iskolai könyvtárak képezik a magyar könyvtárügy gyenge láncszemét.
- A közművelődési könyvtárak forgalmas és aktív intézmények benyomását keltik. Szakmai hozzáállásuk tradicionális. A folyamatos és kielégítő finanszírozás jeleit mutatják, s különösen a városi életben fontos szerepet játszanak. Kétségtelen azonban, hogy anyagi nehézségek miatt némely szolgáltatásokat vissza kell fogniuk vagy meg kell szüntetniük, s a jelenlegi bőséges személyzeti ellátottságuk is csorbát fog szenvedni.
- A közművelődési könyvtárak körében még nem nyert általános elfogadást az a nézet, hogy az önkormányzati források elnyeréséért folytatott versenyben jobb esélye van a nélkülözhetetlen, mint a pusztán kívánatos szolgáltatásnak.

2. A könyvtári és információs ellátás fő kérdései

- Az állományépítés terén: a meglévő állomány jobb hasznosítása a használói igények újraértékelése alapján, kritikusabb és gondosabb válogatás, a külföldi beszerzések jelentős növelése, a nemzetközi dokumentum-ellátó szolgáltatások stratégiai jelentőségű használata, a tankönyvek többes példányainak csökkentése a forrásanyag javára, a korábbihoz képest drókéibb állományapasztás.
- A könyvtárpételek terén: nem lehet egyik napról a másikra szabadpolcossá tenni a zárt könyvtárakat, ez a folyamat sok évet vesz igénybe a megfelelő beruházások hiányában; a rendelkezésre álló új tereket nem az állomány elhelyezésére, hanem az olvasóhelyek növelésére kell fordítani; a külső használatot a feltételek függvényében újra meg kell vizsgálni.
- A költségek csökkentése és a hatékonyság növelése terén: az új rendszer kibontakozásával minden magyar könyvtárosnak szem-

be kell néznie a költséghatékonyság problémájával: az információs technológia, különösen a CD-ROM eredményes alkalmazása az időigényes feladat, a raktári terek, a személyzet csökkentése érdekében; a forrásmegosztás lehetőségeinek hasznosítása; a decentralizált gyűjtemények (pl. tanszéki könyvtárak) számának csökkentésével a duplikáció visszafogása; a menedzsment információs technikák alkalmazása a szolgálat hatékonyságának növelése érdekében.

- A könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumellátó rendszerek terén: a manuális eljárásokra és nyomtatott segédeszközökre alapozott rendszerek problematikusak és drágák; a felsőoktatási könyvtárak szempontjából kiemelkedő jelentősége van egy hatékony könyvtárközi dokumentumellátó rendszernek; tárgyilagos és elfogulatlan vizsgálatokat kell végezni a jelen rendszerek megjavítására a következő opciókra tekintettel: a jelenlegi központi katalógusok lezárása és az eszközök átirányítása a nagy, osztott katalógizálási és nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokhoz; az OSZK könyvelosztóját néhány szakterületen a könyvtárközi kölcsönzés bázisává fejleszteni és az archivális kötelempéldányt a könyvtárközi kölcsönzés céljára hasznosítani; létrehozni a tudományos és műszaki folyóiratok magjának központi gyűjteményét országos másolatszolgáltató állomással az egyetemi könyvtárak tehermentesítése végett; a felsőoktatási és szakkönyvtárak kisebb csoportjaiban gyarapítási, megőrzési, könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumellátási kooperációt kibontakoztatni; a könyvtárközi kölcsönzésben reális térítési rendszert bevezetni, s a nagy küldő könyvtárakat központi forrásból támogatni.
- Az információs technológia alkalmazása terén: elsőbbséget élvezzen a megfelelő berendezések, szoftverek, adatbázisok beszerzése és a személyzet kiképzése; az egyetemi könyvtárakban a CD-ROM-ra alapozott szolgáltatások bevezetése; osztott katalógizálási projektekkal és az országos adatbázisokhoz való online hozzáféréssel fokozni a könyvtárközi kölcsönzést.
- A felsőoktatás újjászervezése terén: a regionális, szakosított intézmények egyetemékké való összeolvasztása gondos tervező munkát igényel a megfelelő könyvtári ellátás ér-

dekében (a főiskolai könyvtári szolgáltatások fejlesztése, a személyzet kialakítása, az állománygyarapítási politika meghatározása, a könyvtárak megfelelő elhelyezése és a terek célszerű hasznosítása).

- A könyvtár- és információtudományi képzés terén: a tantervek sürgős átdolgozása és korszerűsítése; a könyvtárosképzés esetleges elválasztása a pedagógusképzéstől (kivéve az iskolai könyvtárosokét); nagyobb súlyt helyezni a flexibilisebb, gyakorlatiasabb és rövidebb alapozó tanfolyamokra, a posztgraduális szinten több lehetőséget nyújtani a specializálódásra; a képző intézményeket információs technológiával és megfelelő forrásokkal ellátni; felülvizsgálni a szakma munkaerőösszetételét az egyes szintek jövőbeli követelményeinek újbóli meghatározása érdekében.

3. Következtetések és javaslatok

3.1 Felsőoktatási könyvtárak

Az egyetemi és főiskolai könyvtáraknak megvan a lehetőségük arra, hogy a felsőoktatási és kutatási program keretében fejlesztési forrásokhoz jussanak, s így áramvonalasíthassák szolgáltatásaikat és csökkenthessék működési költségeiket. Sokkal inkább, mint más országokban, Magyarországon az egyetemi könyvtárak nem egy vákuumban működnek, hanem szerves részeként képezik a nemzeti információs forrásoknak, s maguknak is egy sokkal erősebb könyvtárközi kölcsönzési rendszerre van szükségük, hogy megfelelhessenek a náluk jelentkező információs igényeknek. Ezért a felsőoktatási könyvtárpolitikát és szolgáltatásokat országos összefüggésben kell kezelni, összekapcsolva az országos ellátási rendszerben és jogalkotásban beálló változásokkal.

A főiskolai könyvtárak oly hátrányos helyzetben vannak, hogy csak jelentős beruházások hozhatnak kedvező változásokat elhelyezési körülményeikben, alapvető felszereltségükben és dokumentumellátottságukban. E beruházások azonban – különösen, ha a kulcsfontosságú főiskolákat érintik, – tehermentesítik az egyetemi könyvtárakat, amelyeket erősen igénybe vesz az

el nem látott főiskolások részéről jelentkező használat.

Mind az egyetemi, mind a főiskolai könyvtárak finanszírozásában két területnek kell elsőbbséget élveznie: 1. az olvasóhelyek számának növelése a saját hallgatóság ellátására; 2. a korszerű információ beszerzése (ajánlott norma: hallgatónként 50 dollár a humán szakokon és 150 dollár a természettudományos, műszaki és orvosi szakokon).

3.11 Költségek

A könyvtárigazgatók és helyetteseik meglehetősen nagy költségvetési és beruházási erőforrásokra támaszkodva irányítják az intézmények tevékenységét. Viszont nagyon keveset tudnak azokról a költségvetési keretokról és forrásokról, amelyek kezeléséért nem közvetlenül felelősek. A könyvtárosok ma már nem törődhetnek kizárólag belső, szakmai feladataikkal, mint például az állományépités és a szolgáltatások minősége; vállalniuk kell a használók elégedettségét és a költséghatékonyságot célzó menedzseri kötelezettségeket is. A tényleges kiadások mai vizsgálata, összefüggésben a jövőben érvényesítendő elsőbbségi renddel, kamatozni fog a szolgálat restruktúrálása és az új források elköltése során. E folyamat támogatásához azonnali szükség mutatkozik szakmai segítségre (konzultáció és képzés) és modellek kidolgozására az 5-6 nagyobb egyetem számára.

3.12 A menedzsment javítása

A felsőoktatási könyvtárak és a nagyobb országos információs központok (köztük az OSZK) felső és középszintű vezetése számára mielőbb továbbképző tanfolyamokat kell indítani az új menedzsment technikák és hozzáállás elsajátítására, a ráfordítás és haszon viszonyát elemző eljárások megtanulására, az irányításhoz szükséges információs rendszerek megismerésére és használatára. Ezt a képzést a könyvtárosképzés újjászervezett rendszere szerves részének kell tekinteni. Az oktatási programok hazai és munka melletti tanfolyamok sorozatából kell állniuk, s a hangsúlyt az oktatók oktatására kell helyezni,

hogy a résztvevők továbbadhassák ismereteiket anyaintézményeikben. Az oktatási programokban helyet kell kapnia a helyi viszonyokhoz és feltételekhez szabott menedzsment információs rendszerek tervezésének és fejlesztésének is.

3.13 Állományelemzés és selejtezés

Az állományt illetően három irányban lehet máris megindítani a munkálatokat. Először is hozzá kell látni az állományhasználat (beleértve a folyóiratolvasást) alapos elemzéséhez. Megvizsgálni a kölcsönzési forgalmat témák, használói csoportok és a beszerzési gyakorlat szempontjából, felhasználva a meglévő statisztikákat és feljegyzéseket, bár ezek messze vannak az ideális-tól. Az ebből eredő konkrét, dokumentált ismereteknek nagy hasznát lehet venni a szorosabb kooperációs programok kidolgozása során, újabb anyagi források megszerzésekor és a lehetséges megtakarítások felderítésénél.

Másodszor, haladéktalanul komoly figyelmet kell fordítani arra, hogy megállapítsák, melyek azok az állományi egységek, amelyek bizonyítottan fölöslegesek vagy nem keresettek, s meg kell kezdeni kivonásukat, – talán a munkaerő átcsoportosítása árán is. Ez sürgető követelmény, ha ésszerűsíteni akarják a terek felhasználását még az intézmény egészének bővítése vagy esetlegesen másikkal való összevonása előtt. Szükség van területre az új, az igényeknek megfelelő szabadpolcos állomány felállításához is, hiszen új építési programok egyelőre nincsenek kilátásban.

Végül ezzel összefüggésben az egyetemi könyvtáraknak az OSZK-val együtt újra át kell gondolniuk a jelenlegi országos tároló könyvtári koncepció kiterjesztését. A tároló könyvtárba küldhetik el a fölöslegessé vált egységeket, s ott mindenből legalább egy példányt megőriznek országos használatra. A jelenlegi rendszer nehézkes és nem rendelkezik számottevő mennyiségben olyan feltételekkel, hogy átvehetné az egyetemi könyvtáraktól a kivont állományrészeket. Beruházásra van szükség az országos központban, s az egyetemi könyvtáraknak ki kell állniuk e beruházás érdekében.

Mindezek a kezdeményezések megkívánják, hogy mind az oktatók, mind a könyvtárosok hozzáállása alapvetően megváltozzék. Azt a közöm-

bős álláspontot, mely szerint annál jobb az egyetemi könyvtár, minél nagyobb az állománya és minden könyv egyaránt értékes, fel kell váltania annak a szemléletnek, amely a felsőoktatási könyvtárakat működő gyűjteményeknek tekinti. Olyan gyűjteményeknek, amelyek tevékenységüket és kiadásait a használói igényekkel és használóik kielégítettségi fokával igazolják, s amelyek nem engedhetik meg maguknak az állandó és válogatás nélküli növekedést.

3.14 Folyóiratok

A folyóiratok kérdése ide kapcsolódik, mivel nagyon is szorító: a beszerzési keretek kétharmad részét fordítják folyóiratok, főként a drága külföldi címek előfizetésére. Ismeretes, hogy néhez a siker kilátásával módszeres vizsgálatokat indítani a folyóiratok használatának felmérésére a magas ráfordítások igazolása vagy megkérdőjelezése végett, mivel az oktatószemélyzet keményen harcol azért, hogy megszokott szakfolyóiratait mindenáron megtarthassa.

A külföldi folyóiratok előfizetése az egyetemen ugyan szoros összefüggésben van azokkal a változásokkal, amelyek az országos kooperációt és ellátást érintik, de rövid- és középtávon is kísérletet kell tenni arra, hogy megállapítsák a tényleges folyóirathasználat szintjeit. A költségvetési problémák enyhítésére komolyan fontolóra kell venni a nemzetközi másolatszolgáltatás fokozott használatát az előfizetések folytatása vagy új címekre való előfizetés helyett.

3.15 Információs technológia

A folyóiratokat illentő, fenti stratégia sikere a nagy nemzetközi indexelő és kivonatoló szolgáltatásokhoz való hatékony és széles kör számára rendelkezésre álló hozzáféréseken múlik. Itt a CD-ROM-os technológia és adatbázisok használata biztosíthatja a hozzáférés és a szolgáltatás megkívánt szintjét. A szükséges hardver beszerzése (olyan mennyiségben, hogy a könyvtárhasználók közvetlenül igénybe vehessék), a megfelelő adatbázisok előfizetése, valamint a nemzetközi dokumentumellátó szolgáltatások kuponjainak kellő mennyiségben rendelkezésre bocsátása a na-

gyobb könyvtárakban, – mindez együttesen kedvező hatást fog gyakorolni az oktatók, a kutatók és a gazdasági élet résztvevőinek információs ellátására.

Újabb beruházások szükségesek a számítógépes hardver terén, – a legtöbb könyvtárban ez egyszerűen több terminál beállítását jelenti. A PC-k és a CD-ROM-lejátszók elő fogják mozdítani, hogy a katalogizálás és az állománynyilvántartás számítógépesítésére vonatkozó tervek gyorsabban valósuljanak meg. A vezető egyetemi könyvtárak javuló feltételei arra, hogy osztott katalogizálással hozzanak létre adatbázisokat vagy hogy online módon férhessenek hozzá egymás katalógusaihoz, jelentős hatással lesznek a könyvtári kooperáció sikerességére.

3.16 A használók

Az egyetemi könyvtárak érdeke, hogy kezdeményezzék a könyvtári használók célzottabb és szűkebb körének meghatározásához szükséges politikai és jogalkotási döntéseket és folyamatokat. Saját hallgatóik és oktatóik igényeinek kielégítését föltétlen elsőbbségnek kell tekinteniük, s ennek megfelelően kell meghatározniuk feladataikat. Ha változatlanul érvényben marad, hogy a nagyközönség is megkülönböztetés nélkül jogosult használatukra, aligha tehetik ezt meg. Ezek a változtatások hosszabb időn keresztül tartó erőfeszítéseket tesznek szükségessé, hogy az iskolai és főiskolai könyvtárak magasabb színvonalra emelkedhessenek, hogy megmaradjon a vidéki közművelődési könyvtári ellátás szintje és jelentős mértékben javuljanak az országos könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumellátási szolgáltatások.

3.2 A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumellátás országos rendszere

A jelen szakaszban csak gyakorlatias javaslatokat lehet tenni azokra az intézkedésekre, amelyek révén információkhoz lehet jutni a létező rendszert és a szükségletet illetően. Ezekről ténylegesen keveset lehet tudni, pedig a felsőoktatási fejlesztési program keretében hozott döntések és megindítandó beruházások megkívánják a pon-

tos információkat. Annak ellenére, hogy e területen vezető szerepet töltenek be az országos könyvtárak és a nemzeti könyvtár, az igazi nyertesek – vagy vesztesek – az egyetemi és főiskolai könyvtárak, a kölcsönadók és kölcsönzők.

3.21 A kereslet és kínálat jelenlegi szintje

Részletesen fel kell mérni a kereslet jelenlegi terjedelmét, természetét, az eredményes és megghiúsult kérések arányát, s hatásukat az egyes könyvtárakra. A vizsgálatokhoz szükséges nyilvántartásokkal rendelkeznek az érdekelt intézmények és az OSZK. Szakmai segítség kívánatos a felmérés megtervezéséhez, irányításához, valamint az eredmények kiértékeléséhez; a munkában mintegy 12 könyvtár venne részt.

3.22 Az OSZK tároló könyvtára

Az OSZK-nak mielőbb meg kell vizsgálnia, milyen tényleges kiadásokkal, valamint politikai és gyakorlati következményekkel járna, ha a könyvtárközi kölcsönzést egy központi állományra alapozná, s nem a kérések más könyvtárakhoz való továbbítására. Ez a probléma meglehetősen nézetkülönbségeket hozhat felszínre, de a vitát felelősen kell folytatni, amihez viszont hiteles információk kellenek. Hasonlóképpen további vizsgálódásokra van szükség arra vonatkozóan, mennyire hatékony bizonyos kölcsönzési kérések teljesítése tároló könyvtári állományból, s miképpen lehetne ezt kiterjeszteni az egyetemekkel való kooperáció révén. A tároló könyvtár állományát viszonylag kis beruházással (reprográfiai

berendezések, telekommunikációs felszerelés, minimális szállítási kapacitás biztosítása) közvetlenül hasznosítani lehetne a könyvtárközi kölcsönzés céljára. Ezzel is könnyíteni lehetne némiképpen az egyetemi könyvtárak terhein.

3.23 Központi katalógusok

Sürgősen alapos vizsgálatot kellene indítani a könyvek és folyóiratok központi katalógusainak fenntartási és fejlesztési költségeinek megállapítására, tekintet nélkül arra, hogy itt egy szinte szakmai dogmává vált téma felvetéséről van szó. Tisztában kell lenni a tényleges kiadásokkal és a hatékonysággal, s össze kell hasonlítani őket alternatív rendszerek megfelelő jellemzőivel, mielőtt végső döntést hoznának az NPA áttelepítéséről az OSZK saját számítógépére. Az országos hálózatosítás most megnyíló lehetőségei még időszerűbbé teszik ezeket a vizsgálódásokat, amelyekhez szakértői közreműködésre és gyakorlati segítségre van szükség.

3.24 A menedzsment oktatása

A szakértői közreműködés és technikai segítség keretében mielőbb munka melletti továbbképző tanfolyamokat kell szervezni a felső és középzetők számára az OSZK-ban és a regionális központokban. Ezekben a költséghatékonyság elemzésének módszereit kell megtanítani, s e módszerek alkalmazását az országos könyvtárközi kölcsönzési rendszer keretében megvalósuló információ- és dokumentumellátásra.

Tömörítette és fordította Papp István